

موضوع تحقیق: نقش عایشه همسر پیامبر پس از وفات ایشان

صفورا پایدار^۱

چکیده

عایشه خود را بعد از خدیجه یکی از محبوب ترین همسران پیامبر می دانستند و این باعث ایجاد حسادت و برتر بینی شده و نسبت به امام علی(ع) و فرزندان اش احساس حسادت و کینه داشت. و این تاجایی پیش رفته بود که در زمان حکومت علی(ع) به مخالفت برخاست و رهبری جنگ جمل را در دست گرفت. هدف این است که دلایل جنگ جمل و اینکه چرا علی(ع) عایشه را مجازات نکرد را به خواننده بشناسانیم تا شبهاتی که درباره حسادت عایشه نسبت به علی(ع) هست برطرف شود ان شاءالله. این مقاله از جهت گردآوری داده ها توصیفی و از جهت هدف کاربردی است. در این مقاله از روش کتابخانه ای به جمع آوری کتاب های مورد نیاز از قبیل مرجع، تفسیری، روایی و ... پرداخته شده است.

کلید واژه ها: عایشه، همسر سوم پیامبر، امام علی (ع)، امام حسن (ع)، جنگ جمل

^۱. طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه جوادالائمه(ع).

مقدمه

عایشه دختر ابوبکر اولین خلیفه از خلفای راشدین و سومین همسر پیامبر اسلام است. موقعیت او بعنوان زن اصلی پیامبر تاحدودی به موقعیت پدرش در جامعه وابسته بود. نه اینکه به خاطر محبوبیتی که نزد پیامبر داشت. عایشه از همان ابتدا با علی(ع) و فرزندان مخالف بود و دلیلش هم حسادت بود که به توجهات پیامبر نسبت به اهل بیت داشتند. و این حسادت تا جایی رسید که در زمان حکومت علی(ع) با ایشان از در جنگ برآمد و حتی به این نیز بسنده نکرد و در زمان وفات امام حسن(ع) نیز اجازه دفن ایشان را در کنار پیامبر نداد و اینگونه حسادت و بخل خویش را به نمایش نهاد.

درباره نقش عایشه پس از پیامبر کتابهای مستقیمی نگارش نشده است ولی در کتابهایی مانند بحار الانوار، مسند احمد بن حنبل، المعجم الکبیر - طبرانی، مجمع الزوائد و منبع الفوائد - الهیثمی، منبع الفوائد - کورت فیشر و به زندگی عایشه پس از پیامبر پرداخته اند. که این مقاله با استناد به این آثار توانسته تاحدودی به بیان نقش ایشان بخصوص در زمان حکومت امام علی(ع) بپردازد.

عایشه دختر ابوبکر، نخستین خلیفه از خلفای راشدین و سومین همسر محمد پسر عبدالله، پیامبر اسلام است. مادرش ام رومان از قبیله کنانه بود. محمد به عایشه کنیه ام عبدالله، به خاطر نام خواهرزاده اش عبدالله پسر زبیر داده بود.

نام کامل وی عایشه بنت ابی بکر بن ابی قحافه بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن تیم بن مره بن کعب بن لوی است. «ام المؤمنین»، «أم عبدالله» و «حمیرا» از القاب اوست. موقعیت او به عنوان زن اصلی محمد تا حدی به موقعیت پدرش در جامعه وابسته بود.^۲

^۲. تقی زاده داوری- تصویر خانواده پیامبر در دائرة المعارف اسلام - ص ۹۲-۹۳

دلیل ازدواج عایشه با پیامبر

داستان ازدواج او با پیامبر به پیش قدم شدن خویله دخت حکیم همسر عثمان پسر مظعون برای ازدواج پیامبر برمی گردد. احتمالاً خویله دخت حکیم در مسائل داخلی (خانوادگی) پیامبر به او کمک می کرده است. مدتی بعد از مرگ خدیجه، دخت خویله، به پیامبر پیشنهاد داد تا با عایشه دختر ۶ ساله رئیس پیروانش یا سوده دخت زمعه، بیوه حدوداً ۳۰ ساله‌ای که شوهرش به حبشه مهاجرت کرد و در همان جا از دنیا رفت ازدواج کند. پیامبر از او خواست از هر دو خواستگاری کند. قبلاً توافق شده بود که عایشه با جبیر پسر مطعم، پسر مشرکی که با مسلمانان دوست بود ازدواج کند. با توافق مشترک - به هر حال - این نامزدی لغو شد و عایشه نامزد پیامبر شد. نظر به اینکه پیامبر در بسیاری از ازدواج‌هایش هدف سیاسی داشته، به نظر می‌رسد در این مورد، هدف محکم کردن گره خود با ابوبکر رهبر پیروانش بوده است.

ازدواج پیامبر و عایشه پس از هجرت (شوال سال ۱ یا ۲ ه‍.ق / آوریل ۶۲۳ یا ۶۲۴ میلادی) روی داد. عایشه برای زندگی به حجره (اتاقک) در خانه پیامبر و سپس به مسجد مدینه رفت. نباید در آن زمان بیش از ۱۰ سال سن داشته باشد. او اسباب بازی‌هایش را به خانه جدید برد. پیامبر هر از گاهی با عایشه در بازی‌هایش با آنها (اسباب بازی‌ها) شرکت می‌کرد.^۳

برخی ازدواج‌های پیامبر انگیزه سیاسی داشتند و در این مورد به نظر می‌رسد هدف محکم کردن گره پیامبر با پدرش ابوبکر بوده است. کسی که یکی از مهم‌ترین حامیانش بوده است.

^۳ تقی زاده داوری - تصویر خانواده پیامبر در دائرة المعارف اسلام - ص ۹۲-۹۳

دوران پس از وفات پیامبر

پس از مرگ پیامبر در سال ۶۳۲ میلادی به نظر نمی‌رسد در مدت ۲ سال خلافت پدرش و ۱۰ سال خلافت دیگر خلیفه - عُمَر - نقشی در روابط اجتماعی ایفا کرده باشد. زمانی که مخالفان عثمان زیاد شدند، عایشه هم در رهبری بخشی از آن ایفای نقش کرد. ولی نه با شورش‌های قاتل عثمان موافق بود و نه با طرفداران علی(ع)^۴.

دوران خلافت امام علی(ع)

او آشکارا مخالفت خود را با کشتن عثمان اعلام کرد، ولی مدینه را به سمت مکه برای حج ترک کرد. انگیزه‌های زیادی به این کوچ در این موقعیت بحرانی نسبت داده‌اند، شاید مهم‌ترین آنها این باشد، که بتواند دسته‌ای از همفکران سیاسی اش را در مکه سازماندهی کند. عثمان در ذی الحجه ۳۵ هـ/۶۵۶ م ترور شد. حدود ۴ ماه بعد عایشه مکه را به سمت بصره با هزار مرد قریشی ترک کرد تا انتقام قتل عثمان را بگیرد. مدت کوتاهی قبل تر هم طلحه و زبیر به او پیوسته بودند و این ۳ نفر رهبری جنبش مخالفان علی(ع) را تشکیل دادند. آن‌ها توانستند کنترل بصره را با بسیاری از مسلمانان بصره به دست بگیرند. آن‌ها به حومه شهر پیشروی کردند تا با علی(ع) - که در همان زمان مدینه را به سمت کوفه ترک کرده بود و به سمت آن‌ها پیشروی می‌کرد - مواجه شوند. نبرد در جمادی‌الثانی ۳۵ هـ/۶۵۶ م درگرفت... عایشه در جنگ شکست خورد و توسط مخالفانش دستگیر شد، ولی با احترام با او رفتار شد؛ ولی طلحه و زبیر جانشان را از دست دادند. عایشه اجازه یافت آرام و بی صدا در مدینه زندگی کند.

بعد از این شکست، عایشه در سکوت در مدینه به مدت ۲۰ سال زندگی کرد او دیگر فعالیت سیاسی نداشت ولی با علی از در آشتی درآمد و با معاویه هم مخالفتی نکرد. موافقت یا مخالفتش - به هر حال - به نظر می‌رسد دلیلی داشته‌است^۵.

^۴ . مصطفی، حسینی طباطبایی، تحقیق در سیرت نبوی، ص ۱۰۱.

^۵ . تقی زاده داوری، تصویر خانواده پیامبر در دائرة المعارف اسلام، صص ۱۲۰ - ۱۲۱.

ماجرای دفن امام حسن مجتبی(ع)

حسن(ع) وصیت کرده بود که در مسجدالنبی و در کنار قبر پدر بزرگش پیامبر به خاک سپرده شود. سعید بن عاص فرماندار اموی مدینه در این موضوع مداخله نکرد اما عایشه و مروان بن حکم - که در آن زمان از امارت مدینه عزل شده بود - توافق کردند که مانع شوند حسین(ع) این کار را انجام دهد. بعضی منابع حاکی از رضایت عایشه و سرسختی مروان هستند. ابوالفرج اصفهانی می گوید حسن(ع) پیش از درگذشت از عایشه خواست تا اجازه دفنش در کنار پیامبر را بدهد و عایشه هم موافقت کرده بود؛ اما حسن(ع) به خاطر مخالفت امویان، از این درخواست منصرف شده و خواست تا در کنار مادرش دفن شود.

گزارشی دیگر از وصیت حسن(ع) چنین خبر می دهد که او خواست تا پیکرش را برای تجدید عهد نزد قبر پیامبر ببرند و سپس در کنار مادر بزرگش، فاطمه بنت اسد دفن کنند. مروان قسم یاد کرد که به علت دفن کردن عثمان در بقیع نخواهد گذاشت حسن(ع) در کنار پیامبر دفن شود. و با هزار نفر مسلح حاضر و مانع از انجام این کار شد. ابوالفرج اصفهانی می گوید عایشه با وجود دشمنی با مروان و امویان، اما آنان را همراهی کرد.

حسین(ع) به اتحادیه قریش - حلف الفضول - شکایت کرد و خواستار احقاق حقوق بنی هاشم در برابر بنی امیه شد. چیزی نمانده بود که بر سر این مسئله لشکرکشی آغاز شود. حسن(ع) وصیت کرده بود که در صورت مخالفت دیگران، می تواند در بقیع دفن شود. ابوهریره و محمد حنفیه و دیگران، حسین(ع) را متقاعد کردند که بهترین کار دفن حسن(ع) در بقیع در کنار مادرش است. نماز میت را سعید بن عاص برپا داشت.

به نقل برخی روایات، دلیل خودداری حسین(ع) در برابر رفتار مروان، تنها قولی بود که به برادر خویش داده بود. پس از دفن، محمد حنفیه در جمع مردم، خطبه ای در توصیف حسن(ع) ایراد کرد. زنان بنی هاشم یک ماه عزاداری کردند و در مکه و مدینه هفت شبانه روز برای وی گریسته و بازارها بسته شد. معاویه به خاطر پافشاری مروان در عدم دفن حسن(ع) در کنار پیامبر، به وی حکم امارت دوباره مدینه را اعطا کرد. محل دفن حسن(ع)

ابن حجر عسقلانی نیز می‌گوید: و اخرج احمد و البزار بسند حسن من حديث ابي رافع ان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قال لعلي بن ابي طالب انه سيكون بينك وبين عائشة امر قال فانا اشقاهم يا رسول الله قال لا ولكن اذا كان ذلك فارددها الي مامنها.^{۱۸}

احمد و بزار با سند حسن از ابورافع نقل کرده‌اند که بنابراین امیرمؤمنان (علیه‌السلام) به دستور رسول خدا (صلى الله عليه وآله وسلم) عمل کرده و به خاطر آن حضرت، عائشه را مجازات نکرده است.

شعله‌ورتر نشدن آتش فتنه

مجازات عائشه، آتش فتنه را شعله‌ورتر می‌کرد: بدون شک اگر امیرمؤمنان (علیه‌السلام) عائشه را مجازات می‌کرد، نه تنها فتنه پایان نمی‌یافت؛ بلکه عده‌ای فرصت‌طلب از این قضیه سوء استفاده می‌کردند و حکم جهاد علیه آن حضرت را صادر می‌کردند.

با این‌که امیرمؤمنان (علیه‌السلام) در کشتن عثمان هیچ نقشی نداشت؛ و بلکه بارها و بارها با محاصره کنندگان خانه عثمان صحبت کرد تا آن‌ها را از این کار بازدارد؛ اما با این‌حال فرصت‌طلبان پیراهن عثمان را به دست گرفتند و باعث کشته شدن ده‌ها هزار نفر شدند. اگر امیرمؤمنان (علیه‌السلام) عائشه را مجازات می‌کرد، قطعاً بهانه خوبی به دست دشمنان امیرمؤمنان (علیه‌السلام) برای برپایی فتنه می‌داد.

مقدسی در البدء و التاریخ و ابن العبری در تاریخ مختصر الدول می‌نویسند که وقتی معاویه خبر جمل را شنید مردم را تحریک کرد که برای جنگ امیرمؤمنان (علیه‌السلام) آماده شوند:

ذكر صفين وهو موضع بين العراق و الشام وقامت الحرب بين الفريقين اربعين صباحا قالوا ولما بلغ معاوية خبر الجمل دعا اهل الشام الى القتال على الشورى والطلب بدم عثمان...^{۱۹}

^{۱۸} . العسقلانی الشافعی، احمد بن علی بن حجر ابوالفضل ، فتح الباری شرح بخاری صحیح بخاری، ج ۱۳، ص ۵۵.

^{۱۹} . مقدسی، مطهر بن طاهر (متوفای ۵۰۷ هـ)، البدء و التاریخ، ج ۵، ص ۲۱۷.

داستان صفین. صفین، محلی بین عراق و شام بود که چهل روز بین دو گروه در آن جا جنگ بود. گفته‌اند که وقتی خبر جمل به معاویه رسید، مردم شام را دعوت کرد تا برای قرار دادن حکومت در شورا و طلب خون عثمان بجنگند.

ولما بلغ معاویة خبر الجمل دعا اهل الشام الى القتال والمطالبة بدم عثمان.^{۲۰} وقتی خبر جمل به معاویه رسید، مردم شام را برای جنگ و طلب خون عثمان دعوت کرد.

امیرمؤمنان (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، عائشه را بدون مجازات به مدینه برگرداند؛ آیا اگر به او آسیبی می‌زد و یا در معرکه کشته می‌شد، معاویه چادر او را پیراهن عثمان نمی‌کرد.

قطعا کشته شدن همسر رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بهانه بهتری برای معاویه بود و او با تبلیغات فراوان امیرمؤمنان (علیه‌السلام) را دشمن رسول خدا معرفی و کشتن او را اوجب واجبات معرفی می‌کرد.

بنابراین کشتن و مجازات کردن عائشه به هیچ‌وجه به صلاح حکومت اسلامی نبود؛ همان‌طوری که کشتن سامری در زمان حضرت موسی و کشتن عبدالله بن ابی در زمان رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به صلاح حکومت نبود.

^{۲۰} ابن العبری، غریغوریوس بن اهرن الملطی، تاریخ مختصر الدول، ج ۱، ص ۱۰۶.

نتیجه گیری

عایشه که سومین همسر پیامبر بود، و پیامبر به خاطر مسائل سیاسی با وی ازدواج کرده بود، خود را محبوب پیامبر اعلام داشته و همیشه نسبت به اهل بیت پیامبر حسادت داشت و این حسادت باعث شده بود که با علی(ع) و فرزندش امام حسن(ع) از در مخالفت برخیزد و این مخالفت تا جایی پیش رفت که منجر به شروع جنگ جمل شد.

از نظر اصحاب جنگ جمل عایشه فقط بازیچه ای بود برای طلحه و زبیر که بتوانند به مقاصد خود برسند. و از نظر امام علی(ع) دلیل اصلی این جنگ حسادت عایشه و طمع حکومت توسط طلحه و زبیر بود. و در آخر این تحقیق علت هایی که امام علی(ع) عایشه را محاکمه نکرد را بررسی کردیم و دیدیم که علت اصلی آن اطاعت از دستور پیامبر بوده. است.

منابع و مؤاخذ

• نهج البلاغه، انتشارات دار الهجرة، قم، بی تا.

۱. حسینی طباطبائی، مصطفی، تحقیق در سیرت نبوی، اهتمام دکتر بهبهانی، بی تا، بی جا.
۲. دامغانی، مهدی، حسن بن علی امام، دانشنامه جهان اسلام
۳. کورت، فیشر، منبع الفوائد، ترجمه ذبیح الله منصوری، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۵۹ ش.
۴. طبری، محمد بن جریر، تاریخ الامم و الملوك، ج ۴، دار التراث، بیروت، چاپ دوم، ۱۹۶۷.
۵. شیخ مفید، الجمل، کنگره شیخ مفید، قم، ۱۴۱۳ هـ.ق.
۶. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۳۲، مؤسسه الوفاء، بیروت، ۱۴۰۴ هـ.ق.
۷. ابن ابی الحديد معتزلی، شرح نهج البلاغه، ج ۶، کتابخانه آیت الله مرعشی، قم، ۱۴۰۴ هـ.ق.
۸. سرخسی حنفی، ابوبکر محمد بن ابی سهل (متوفای ۴۸۳هـ)، المبسوط، ج ۱۰، ناشر دار المعرفة، بیروت.
۹. البیهقی، ابی بکر احمد بن الحسین بن علی (متوفای ۴۵۸هـ)، دلائل النبوة، ج ۶، طبق برنامه الجامع الكبير.
۱۰. حاکم نیشابوری، ابو عبدالله محمد بن عبدالله (متوفای ۴۰۵ هـ)، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ح ۴۶۱۰، تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا، ناشر: دار الکتب العلمیة - بیروت الطبعة: الاولى، ۱۴۱۱ هـ - ۱۹۹۰ م
۱۱. التمیمی المغربي، ابی حنیفة النعمان بن محمد (متوفای ۳۶۳ هـ)، شرح الاخبار فی فضائل الائمة الاطهار، ج ۱، تحقیق: السيد محمد الحسینی الجلالی، ناشر: مؤسسه النشر الاسلامی قم، الطبعة: الثانية، ۱۴۱۴ هـ.
۱۲. شیخ مفید، محمد بن محمد بن النعمان ابن المعلم ابی عبدالله العکبری البغدادی (متوفای ۴۱۳ هـ)، الجمل، ناشر: مكتبة الداوری قم.

١٣. ابن عساكر دمشقى شافعى، ابى القاسم على بن الحسن ابن هبة الله بن عبدالله (متوفى ٥٧١هـ)، الاربعين فى مناقب امهات المؤمنين (رحمة الله عليه)، ج ١، تحقيق: محمد مطيع الحافظ / غزوة بدير، ناشر: دار الفكر - دمشق، الطبعة: الاولى، ١٤٠٦هـ.
١٤. شيبانى، ابو عبدالله احمد بن حنبل (متوفى ٢٤١هـ)، مسند احمد بن حنبل، ج ٤٥، ح ٢٧١٩٨.
١٥. طبرانى، ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب (متوفى ٣٦٠هـ)، المعجم الكبير، ج ١، ح ٩٩٥، تحقيق: حمدى بن عبدالمجيد السلفى، ناشر: مكتبة الزهراء - الموصل، الطبعة: الثانية، ١٤٠٤هـ - ١٩٨٣م.
١٦. الهيثمى، ابوالحسن نور الدين على بن ابى بكر (متوفى ٨٠٧هـ)، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، ج ٧، ناشر: دار الريان للتراث، دار الكتاب العربى - القاهرة، بيروت - ١٤٠٧هـ.
١٧. العسقلانى الشافعى، احمد بن على بن حجر ابوالفضل (متوفى ٨٥٢هـ)، فتح البارى شرح بخارى صحيح بخارى، ج ١٣، تحقيق: محب الدين الخطيب، ناشر: دار المعرفة، بيروت.
١٨. مقدسى، مطهر بن طاهر (متوفى ٥٠٧هـ)، البدء و التاريخ، ج ٥، ناشر: مكتبة الثقافة الدينية، بورسعيد.
١٩. ابن العبرى، غريغوريوس بن اهرن الملطى، تاريخ مختصر الدول، ج ١، بى تا، بى جا.